

บทที่ ๔

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

พุทธปรัชญาให้ความสำคัญในเรื่องจิตมาก เพราะเป้าหมายสูงสุดในพุทธปรัชญา คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง คำสอนส่วนใหญ่จึงสอนเน้นเรื่องจิต และการแก้ปัญหาที่เนื่องด้วยจิต ในพระสูตรต้นตปิฎกได้มีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องจิตอยู่ทั่วไปตามพระสูตรต่าง ๆ แทบทุกพระสูตร ดังนั้นเพื่อที่จะได้รายละเอียดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องจิตในพระสูตรต้นตปิฎก จึงได้นำคำสอนที่เกี่ยวข้องกับจิตในลักษณะต่าง ๆ เท่าที่จำเป็นและควรนำมาแสดงเพื่อประกอบการวิเคราะห์ต่อไป

จากข้อมูลที่ได้ประมวลมาทำการวิเคราะห์คำสอนเกี่ยวกับจิต ทำให้ทราบว่าจิตตามที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ได้กล่าวถึงจิตโดยใช้คำที่ต่างกัน แต่ถึงจะใช้คำที่ต่างกัน คำเหล่านั้นก็หมายถึงสิ่งเดียวกันคือ "จิต" การที่จิตมีชื่อต่าง ๆ นั้น เรียกตามธรรมชาติในแง่มุมของการทำหน้าที่ในขั้นตอนต่าง ๆ กล่าวคือ เรียกว่า "จิต" เมื่อจิตเป็นธรรมชาติคิด หมายถึงรู้ คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สัมผัส นึกคิด คือรู้อารมณ์ ๖ ทางทวารทั้ง ๖ เรียกว่า "มโน" เมื่อจิตเป็นธรรมชาติโน้มไปรับอารมณ์ ๖ ทางทวารทั้ง ๖ เรียกว่า "ผัสสระ" เมื่อจิตเป็นธรรมชาติผ่องใสปราศจากกิเลส เรียกว่า "มโนมยาคณะ" เมื่อจิตเป็นอายตนะเครื่องต่อภายใน ต่อกับเครื่องต่อภายนอกคือธรรมารมณ์ เรียกว่า "มโนทริย" เมื่อจิตครองความเป็นใหญ่ในการรับรู้ธรรมารมณ์ เรียกว่า "วิญญาน" เมื่อจิตรู้แจ้งอารมณ์ ๖ ทางทวารทั้ง ๖ จิตในชื่อต่าง ๆ จะทำหน้าที่ของตนตั้งแต่แรกเกิดจนเกิดความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขภายในจิตใจ แล้วแสดงออกมาด้วยการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ จิตไม่ว่าจะมีชื่ออะไรก็เป็นธรรมชาติ

เกิดดับ ๆ ตลอดเวลา จิตจึงมีลักษณะไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เกิดดับเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา เป็นทุกข์คือทนอยู่ในสภาพเดิมได้ การที่จิตมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ทำให้จิตไม่ใช่ตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวรที่จะยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเรา เป็นตัวตนของเราได้ เมื่อจิตขึ้นสู่วิถิจิตจะเกิดดับจับอารมณ์ปล่อยอารมณ์จิตจึงมีลักษณะไม่อยู่ ฝั่งท่องเที่ยวไปในอารมณ์ต่าง ๆ และมีลักษณะการทำงานในแต่ละขณะที่สมมติ เรียกว่า "ดวง" คือจิตดวงเก่าเมื่อเกิดขึ้นทำหน้าที่ของตนแล้วดับไป มอบหน้าที่การงาน ให้จิตดวงต่อไปทำหน้าที่ของตนแล้วดับไปในลักษณะสืบทอดเนื่องประสานสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ ตลอดเวลา จิตจึงมีประเภทต่าง ๆ มากมายแบ่งตามภูมิแล้วแบ่งย่อยตามชาติ แบ่งเป็น ๔ ภูมิ คือ กามาวจรจิต มี ๓ ชาติ ได้แก่ กุศลจิต อกุศลจิต และ อัปยาคตจิต ส่วนรูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตระจิตมี ๒ ชาติ คือ อกุศลจิต และอัปยาคตจิต จิตเมื่อเกิดขึ้นต้องเกิดพร้อมเจตสิกที่เป็นเครื่องประกอบปรุงแต่ง ให้จิตมีลักษณะเป็นกุศลจิต อกุศลจิต และอัปยาคตจิต จิตและเจตสิกจึงอาศัยกัน และกัน คือ เกิดขึ้นพร้อมกัน ดับลงพร้อมกัน มีวัตถุที่อาศัยเกิด คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย อย่างเดียวกันและมีอารมณ์ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์อย่างเดียวกัน เมื่อได้นำข้อมูลในพระสูตรต่าง ๆ มาวิเคราะห์ความคิด เรื่องจิตแล้ว ถึงกระนั้นก็ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะเข้าใจเรื่องจิตได้แจ่มชัด จึงได้นำคำสอนเกี่ยวกับจิตในพระอภิธรรมปิฎกมาเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ชัดเจนยิ่งขึ้น เรื่องจิตทั้ง ๒ ปิฎกมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงกันและความต่างกัน ในรายละเอียด คำสอนเกี่ยวกับจิตในพระสูตรต้นตอปิฎกมุ่งสอนบุคคลตามสติปัญญาใน เวลาและสถานที่ต่าง ๆ ให้รู้เฉพาะส่วนเฉพาะตอนแล้วนำไปปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ทุกข์ในที่สุด ดังนั้นคำสอนจึงมีทั้งบุคคลธรรมาธิฐานและธรรมาธิฐานถึงแม้จะมีความ คล้ายคลึงกับในพระอภิธรรมปิฎกแต่ก็ไม่ละเอียดลึกซึ้งเท่าในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเกือบ ทั้งหมดเป็นธรรมาธิฐาน คือ เป็นธรรมล้วน ๆ ที่รวมกันอยู่เป็นหมวดหมู่และละเอียด ลึกซึ้ง เป็นคำสอนที่มุ่งประสงค์ให้ผู้ศึกษาได้รู้ธรรมชั้นสูง (ปรมาตถธรรม) มีบุคคล

วิชฐาน คือการยกบุคคลขึ้นเป็นตัวอย่างแล้วแสดงธรรมน้อยมาก ตัวอย่างประเภท
ของจิตในพระอภิธรรมปิฎกจะแสดงข้อธรรมนี้เป็นขั้นเป็นตอน โดยแบ่งเป็น ๓ ชนิด
คือกุศลจิต อกุศลจิต และอัพยากฤต แล้วแบ่งย่อยเป็นภูมิ ๔ คือ กามาวจรจิต
รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต เมื่อรวมแล้วจะได้จิตถึง ๘๘ หรือ ๑๒๑ ดวงตามลำดับ
เป็นหมวดหมู่ พร้อมทั้งอธิบายและแสดงเจตสิกประกอบจิตเพื่อเป็นเครื่องแสดงให้เห็น
ถึงจิตที่มีถึง ๘๘ หรือ ๑๒๑ ดวง พอที่จะเข้าใจเรื่องจิตได้ชัดซึ่งในพระสูตรต้นตปิฎก
มิได้กล่าวอย่างละเอียดลึกซึ้ง แต่ถ้าได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับจิตทั้ง ๒ ปิฎกแล้วจะได้
ความรู้และรายละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะหลักธรรมคำสอนไม่ขัดแย้งกันแต่ช่วย
ประสานสัมพันธ์ให้เกิดประโยชน์แก่กันและกัน

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากพุทธปรัชญาให้ความสำคัญในเรื่องจิต การที่มีความรู้สึกสุขทุกข์
ไม่หรือไม่ทุกข์ไม่สุขก็อยู่ที่จิต ความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่ทุกข์ไม่สุขในจิตนี้เรียกว่า
เวทนา เป็นเจตสิกที่ปรุงประกอบแต่งจิตให้เป็นกุศลจิต อกุศลจิต และอัพยากฤตจิต
ทั้งยังมีเจตสิกอีกมากมายรวมแล้วถึง ๕๒ ดวง ตามที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก
เจตสิกต่าง ๆ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้จิตเป็นกุศลจิต อกุศลจิต และอัพยากฤตจิต
ที่มีมากมายถึง ๘๘ หรือ ๑๒๑ ดวง ตามที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก ดังนั้นผู้วิจัย
จึงขอเสนอแนะให้ได้มีการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับเจตสิกทั้งหมดต่อไป
เพื่อเกิดความรู้ความเข้าใจเรื่องจิตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่
การศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย